

Fin Egenfeldt
Ødipus 2500 år gammel !
Arbejdsnotater januar 2026

Fin 's "Ødipus".

Når man er oppe i 80 'erne søger man forenkling. Måske har man ret til også at gå lidt i barndom. Altså se verden som sin legeplads.

Tak til Lis for at hun inviterede mig ind på hvad der blev min legeplads den sidste månedstid. En legeplads, hvor "vi" er i sproget om Ødipus. En Ødipus der leger med et sprog, til opbygning af netop legepladsen, der består af sand og byggeklodser. Vi drukner tragisk i sandet, som er drift, nysgerrighed, magtbegær, libido, angst, sult, kærlighed, had – kært barn har mange navne. Byggeklodserne er mor, far, voksne, børn, søster, bror, søn datter, slaver i et sammensurium af relationer og hierarkier.

Hos Sofokles er de byggeklodserne, der manipuleres med nærmere bestemt som Konge, Dronning, Arving, avlet/avlende og undersætter. Guderne bestemmer byggeklodsernes anvendelse. Processen skrider frem gennem afsløringer og opdagelser af ukendte forhold. Skuespillere og kor udfolder processen i teateret i et samspil med tilskuere. Hensigten er indsigt; men først i Sofokles var i 80 'erne - 25 år efter "Ødipus Rex" første opførelse – i "Ødipus i Kolonos" åbnes en retning ud af tragedie og vold mod kærlighed og frihed.

Hos Freud er sandet de erogene zoner, avling og det er nærmest ligesom Guderne hos Sofokles, medens byggeklodserne, der manipuleres, er pik eller pik-imitat (clitoris) hos far, mor, børn, søster, bror, datter, søn. gennem opspænding/afspænding, kontrol og dominans eller kastration. Processen skrider frem fra fødsel i 3 afgrænsede ødipale perioder senere ved afsløringer af fortrængt materiale, som udfoldes orkestreret af teori i et samspil mellem analytiker og analysand i "klinikken". Hensigten er indsigt måske øget frihed og kærlighedsevne.

Foruden i den sidste måneds tid har jeg vel i mindst 60 år beskæftiget mig med Ødipus. De første år primært i min undervisning; de næste især i min uddannelse og i mit arbejde som analytiker og terapeut. Ødipus er i min optik et billede på det kosmos vi aller er og er i.

Sofokles "Ødipus rex"; "Ødipus i kolonos"; Freuds ødipuskompleks.

Vi ser to videnskabs syn. Hos Freud er der tale om en metode præget af aristoteliske analytiske deduktive/induktive tilgange. Påstandene er generaliserende Hos Sofokles er tilgangen Platonisk; verden søges skildret i dialoger, billeder, fortællinger, "ideer", der udgør et sammenhængende fletværk af forbundne handlinger. Påstandene er individualiserende. Enhver kan føle sig ramt.

Fælles for begge tilgange er italesættelse af en polariseret eller dualistisk og – især hos Freud – en skylds domineret tænkning, holdt sammen af én – kun én – polær dynamik, som vi kunne kalde "nysgerrighed" – måske en slags drift – rettet mod et materielt ydre og psykisk indre. Det starter med "tokant" fra det øjeblik vi roder rundt på mors mave for at finde vorten og slutter tragisk i "trekant". I Sofokles første udlægning beskrives patriarkens og matriarkens død, sønnens selvblending og

landsforvisning for så at fortsætte i "Ødipus i Kolonos" med en slags forsoning. I Freuds udlægning lever mennesket i en slags fortrængt "traumatisk landsforvisning", der dog kan mildnes gennem indsigst opnået i analyse. I "Ødipus kompleksets undergang" fra 1924 opdages, at vagina måske kan forenes med penis på en ny måde; at køn måske kan forenes.

I østen udformes tantra, men det er en anden historie

Først polariseringer:

1. psyke overfor soma
2. magt-kontrol overfor afmagt-hengivelse
3. angst overfor tillid
4. frihed overfor ufrihed
5. kreativitet + kærlighed/sex overfor destruktivitet + vrede/sex
6. opspænding overfor afspænding
7. Far+ barn overfor mor; Mor + barn overfor far; Far + Mor overfor barn

Siden en slags "forsoning", måske en slags enhed.

Videnskabssynene er nødvendige og måske komplementære. Hvis den ene tilgang "usurperer" den anden, får vi en mere forenklet/forsimplet/falsk forståelse af verden. Men måske antydes efter en rationel videnskabelig tilgang en mytisk, følelsesmæssig enheds søgende tilgang.

Ødipus Rex er skrevet i 340 fvt. da Sofokles var i 50 'erne Ødipus i Kolonos omkring 410 fvt., da Sofokles var i 80 'erne. Freud formulerede sin teori om Ødipus komplekset vel engang omkring 1900 hvor han var omkring 50 og han skrev om dets undergang i 1924, da han var i 70 'erne. Måske viser de unge og de gamle os to tilgange til emnet. De unges tilgang er en pessimistisk opfattelse af den tvang mennesket er underlagt i en form for dobbelt tilknytning til matriarken og en afvisning af patriarken hos Sofokles. Hos Freud medfører penis/lyst fokusering en ufrie traumatisering af medmenneskelige relationer cirkulerende omkring kastrations fantasier. Den gamle Sofokles tilgang er blevet til optimistisk visdom, hvor datter/søster/far kærlighed skaber enhed og mande/drenge vold forbandes. Freud synes ikke at kunne frigøre sig fra mandens selvhøjtidelige penis glæde og en noget nedladende holdning til kvinden. (se især sidste afsnit i 33. forelæsning i "Nye forelæsninger" (1931))

Sofokles "Ødipus Rex".

Der er tre underliggende temaer i dramaet.

1. Dødsangst hidrørende fra, at Theben er pestramt,
2. Nysgerrighed og magt. Ødipus vil undersøge sagerne til bunds. Det sker i konflikt med Iokaste der vil glemsel. (Hun ved om Ødipus fra først af !!!???? – "MeToo".)
3. Oraklet eller Apollon kender/bestemmer hele forløbet. Skæbne!

I dramaets Prolog kommer Kreon tilbage til Theben fra oraklet i Delfi, hvor Ødipus har bedt ham søge hjælp til at finde ud af årsagen til pesten i Theben. Oraklets svar er at pesten skyldes, at Theben ikke har søgt at finde ud af hvem Kong Laios drabsmand var.

Koret fortæller derefter om lidelserne i Theben på grund af pesten.

I 1ste episode tilkalder Ødipus vismanden Teiresias som modvilligt tvunget af Ødipus, fortæller, at Ødipus selv var drabsmanden, at han ikke kender sit ophav, at han er fjende af sin slægt, offer for sine forældres forbandelse, opslugt af mørke og drevet bort fra landet ud i Kithairon. Teiresias forlader scenen med kryptisk at påstå, at Ødipus snart vil vandre blind, fattig og forstødt, at han er bror og far til de børn han lever med og både ægtemand og søn til sin kvinde: i hendes ager har han sået sin sæd ligesom sin far, som han har dræbt.

Tonen er nu slået an: Det pestramte Theben er ramt af dødsangst; Ødipus vil hjælpe; men han er – viser det sig – netop den, der er årsag til pesten.

Dernæst følger 1ste stasimon hvor koret begræder den totale forvirring efter Teiresias uhyrlige påstande.

I 2nd episode forsøger Ødipus at vælte hele skylden over på onklen Kreon: I dialogen med Iokaste forsøger hun at få de to mænd til at lade hele sagen ligge

Dernæst følger en Lyrisk dialog mellem Ødipus og Iokaste, hvor koret er inddraget. Ødipus fortæller, at han fik at vide i Korinth, at han ikke var barn af de forældre han så som far og mor og at han søgte at udrede sin oprindelse hos oraklet; men der fik han at vide at han ville dræbe sin far og ægte sin mor. Derfor turde han ikke vende tilbage til Korinth og kom i stedet til Theben. Iokaste fortæller, at den slave, der fulgte Laios, da han blev dræbt, havde tryglet om at forlade Theben, da han kom tilbage fra sin rejse med Laios og så Iokaste forenet med Ødipus. Han havde forklaret, at en gruppe mænd havde dræbt Laois; Iokaste og Ødipus enedes om at han skulle tilkaldes og bekræfte/benægte den forklaring. Ville han udpege Ødipus?

I 2nd stasimon udtrykker koret al sin gru over det, der under opsejling.

I 3die episode kommer en budbringer fra Korinth og meddeler, at Ødipus kan blive konge i Korinth da hans far er død en naturlig død. Kan Ødipus modtage tilbuddet? Han frygter stadig at han kan tage sin mor – Merope, dronning i Korinth – til ægte. Budbringeren beroliger Ødipus. Han fortæller, at Ødipus blev bragt til Korinth som baby af en slave og modtaget af det barnløse konge-dronning par. Iokaste trygler forgæves Ødipus om at glemme det hele og om ikke at tilkalde den slave, der overbragte babyen til hans mor Merope.

I 4de episode bliver det klart, at det barn, som Iokaste og Laios satte ud i Kithairons vildmark med gennemborede fødder til foder for rovdyr af angst for at oraklet spådom om at det ville dræbe sin far ville gå i opfyldelse, er Kong Ødipus, Iokastes ægtemand og far til deres 4 børn. Slaven der skulle udføre jobbet havde fået medfølelse med babyen, havde plejet de lemlæstede fødder og videregivet babyen til en anden slave der havde bragt babyen til kongen i Korinth.

I 4de stasimon synger koret om at al magt, lykke og velstand er en stakket og falsk frist.

Exodos. Et sendebud beretter om Iokastes tragiske død, hun havde hægt sig; og Ødipus grusomme selvblænding, han havde med Iokastes brochenåle stukket og stukket sine øjne ud.

Tragedien afsluttes med en Lyrisk dialog mellem Ødipus, Kreon og koret. Ødipus vil vende tilbage til Kithairon, hvor han hellere dengang burde være død. Han beder Kreon begrave Iokaste og tage sig af sine døtre. Drengene er han sikker på klare sig selv. Han vil landsforvises og aldrig vende tilbage til Theben. Han har kun tilbage at leve alene, skjult og landflygtig.

Sofokles "Ødipus i Kolonos".

I dette drama træffer vi Ødipus ved Eumenidernes eller Erinyernes lund udenfor Athen. Han er i følgeskab med Antigone hans søster og datter, der har ledet ham i hans vandring som blind landflygtig. Ødipus skal forløses fra sin grusomme skæbne spået, måske påtvunget ham af guderne, ved Erinyernes hjælp. Forløsningen finder sted med Theseus altså Athens konges gæstfri åbenhed. Ismene, der efter lang tids søgen endelig finder sin far og bror, favner også Ødipus og sikre hans soning ved at tage ansvar for en rituel renselse. Men Ødipus sønner og brødre, der bekriger hinanden for at tilegne sig magten i Theben, forstødes eller afvises fuldstændigt af ham.

Jeg forstår det som udtryk for at magt stræb mellem mænd altså fædre, brødre afvises medens kærlighed mellem fædre, søstre og brødre viser vejen ind i Erinyernes lund og medfører tilgivelse og forsoning. Kort sagt ophæver polarisering og skaber enhed eller samhörighed. Onklen altså Kreon Lokastes bror fortsætter som hersker af Theben. Måske er Thebens følgende undergang en slags afvisning af en matriarkalsk arvefølge.

I "Ødipus i Kolonos" opnås forløsningen dels gennem Theseus gæstfrihed, der samtidig viser Athens storhed som bærer af fremtidens højere kultur og dels ved Erinyernes modtagelse af Ødipus, der "går op" i en form for uendelig "tom fyldthed" i Eumenidernes lund Kolonos ledsaget af torden og lynild og alene bevidnet af Theseus, hvis tavshed om begivenheden og stedet, hvor det sker forlanges. I denne "enhedens tomme fyldthed" findes ikke skyld kun soning og tilgivelse. Der findes hverken magt eller polaritet kun rummende kærlighed. Og der er ikke fædre, mødre, sønner, døtre, brødre, søstre. Det er en u-kønnet, non-dual virkelighed. Dagens ævl og kissejav er transenderet. Viden om er blevet til vis-d-om. Kontrol/magt/afmagt er blevet til hengivelse.

Freuds ødipuskompleks.

I "Tre afhandlinger om seksualteori" (1935) s. 24 note 13 (1st udg. 1905) skriver Freud, at den væsentligste forskel mellem antikkens og det moderne syn på kærlighedslivet er, at i antikken værdsattes driften pr. se medens driften i vort moderne syn er synd- og skyld belagt. De gamle fejrede driften og adlede driftsobjektet. Vi er tilbøjelige til, at skyld- og skambesætte både drift, driftsobjekt og drifts-subjekt. Mit bud er, at vi nu 100 år efter er i oprør over dette og at kønsdebat eller konflikten/polariteten mellem kønnene ikoniserer denne revolution. Måske er Freuds væsentligste indsats, at han bidrog til denne revolutions start. Måske er den nuværende køns-diskurs væsentligste fejl, at "bør" forveksles med "er". En slags naturalistisk fejlslutning hvor biologis køn – "er" – bindes sammen med etiske og moralske følelsers forbundne værdier altså "bør". Køn – runde tårn eller voldgrav – er ikke godt/ondt/hensigtsmæssigt/værdifuldt/passivt/aktiv etc. etc., Køn det "er". Måske kan køns-karakteristika bestemmes med værdier i en uendelig talrække: +++++0----- Fx +1=omsorg og -1=omsorg etc etc hos hanner og hunner.

Ødipus skæbne, som den beskrives hos Sofokles, er ikke bundet ind i skam og skyld. Historien fortæller at Ødipus går gennem livet med en falsk virkelighedsopfattelse; han "jages rundt i manegen" blind og uvidende. Guderne ved om alt; Lokaste ved nok også om alt !! Ødipus Rex slutter logisk med at Ødipus bliver lige så fysisk blind som han altid har været psykisk blind. Menneskets vilkår er at

være udkastet til lidelse !! Ødipus i Kolonos ser forsoning gennem søster/datter kærlighed medens sønne/bror - drenge/mande magtliderlighed fører til udslettelse. For patriarken Ødipus opløftes alting i enhed med eumenidernes accept af oldingen. Når det kan ske skyldes det datter/søster kærlighed og Theseus, Athens konge, som en ny patriark-type. Hos Sofokles forgår matriarken – hun har hængt sig selv. Hendes afkom forgår.

Hos Freud starter udviklingen med forældrenes fysiske vold eller tvang mod barnet, når dets adfærd strider mod deres skam og skyldstyrede virkelighedsopfattelser. Freud fokuserer på børns leg med genitalier. Deres ”opdragelse” skaber følelser af afmægtighed, forkerthed, vrede mv. hos barnet. Han resumerer konsekvenserne heraf i begrebet kastration. Han knytter seksuel leg og frihed sammen med erhvervelse af selvfølelse eller udtryk for magtkamp. Dybest set må adfærden hos forældrene skyldes angst for at overtræde ”guddommelige” love og påstande om ret og rigtigt. Samt en dominanskamp der eksisterer på linje med åndedræt eller hjerteslag. Dertil kommer misundelse og jalousi. Begæret fokuseres i erogene zoner som seksuelt og synds-belagt; det opspændes/afspændes/kastreres/erigeres. Sofokles fokuseres på ”begær” efter magt, position, glæde/lyst/lykke med efterfølgende afmagt/ ”de-tronisering”/ulykke;

Man kunne resumere forskellene:

1. Freud knytter undertrykkelsen eller ”kastrationen” til genitalierne, især penis – vagina synes nærmest fraværende, eller defineret af klitoris/lillepenis - som bærer af magt og overlegenhed. Psykisk er skam over seksualitet, lyst, begær med selvundertrykkelse og forsagelse i fokus. Angsten for at være forkerte – måske for at miste magt og position/anerkendelse – tolkes som bærende for forældrenes handlinger.
Freud synes at vinkle den kvindelige styrke, men også farlighed ud fra drengebarnets begær efter moren og dets ønske om ejerskab eller dominans i konflikt med faren, der vil det samme. Det er som om, at patriarken sætter dagsordenen. Og det er som om, at patriarken vinder, idet det hele så glemmes i latensperioden. Hvorefter der indledes en normal eller sygelig driftsadfærd. I det normale bliver kvinden ikke ”MOR”, men mandens sexpartner under hans kontrol, ydmyg hustru og kærlig/opdragelses ansvarlig mor. Det sygelige er perversion/forkerthed – ofte knyttet til sex/magt. Meget magt og sex opfattes hos kvinden som en slags perverteret mandlighed fremkaldt af kvindens tragiske mangel på en ordentlig penis. (33.forelæsning i ”Nye forelæsninger” s. 104-107) Ødipus komplekset overvindes gennem traume bearbejdning og analyse; vi bliver frie og lærer om den ”rigtige” kærlighed. (underordning for kvinder/overordning for mænd)

I ”Ødipus kompleksets undergang” fra 1924 søges en plads for pigen eller det kvindelige. En parallel udvikling med drengens/mandes antydes men det feminine ses i en slags afhængig, mindreværdig relation til det mandlige. Men det kvindelige opfattes som dybt hæmmet af penismisundelse eller penissavn.

Det er som om Freud aldrig har hørt om ”vagina-dentata” !! som om han ikke kender til styrken af at optage, at rumme, at sluge, at omklamre !! men kun til at stikke, støde, slaske etc. For mig er det indlysende at børn kender alle knebene. Både drenge og piger. Og jeg ved at både mænd og kvinder med forskelligt held bruger alle knebene.

Den periode, hvor drengen retter sit "begær" mod faren gennem identifikation/kærlighed, opfattes i kastrationens lys som en dominans-taktik. Dette aspekt i mor-relationen ses knap.

Måske var Freud blind/mindre seende overfor seksualitets binære status i mennesker. Måske så han verden gennem patriarkens tonede brilleglas.

2. Sofokles knytter ikke undertrykkelsen eller "kastrationen" til hverken køn eller genitalier. Kongen og dronningen er lige interesseret i at bevare magt og fælles om den fysiske lemlæstelse af Oedipus og hans udsættelse til føde for rovdyrene i Kithairons vildnis. Deres motivation er en fælles angst for at miste magt og position. Laios straffes først da Oedipus dræber ham. Dronningens straf er død ved hængning og Oedipus lemlæstes ved sin selvblænding. Det går som spået. Oedipus slår sin far ihjel og får sin mor. Hans nysgerrighed driver ham til erkendelsen af hvem han er: Den der slår ihjel af stolthed og den der griber magten, når den tilbydes. Oedipus er både offer og bøddel. Det er Laios og Iokaste også. Menneskets skæbne er tragisk. Deres "lyst" fører til lidelse. Deres skæbne er ufrihed. De er "blinde" fra først til sidst især mænd.

Jeg har tænkt, at der måske også hos Sofokles er en slags indirekte understregning af matriarkatets udgrænsning, idet Iokaste dør og hendes "mor-dobbeltbestemte" afkom – både sønner og døtre - dør uden afkom. Så Sofokles vender sig mod matriarkat, hvor Freud taler patriarkat-sprog. Men i "Oedipus i Kolonos" vises en anden vej: visdommens vej ved en nådig patriark og søster/datter/far kærlighed; måske også dualitetens ophævelse hos erinyerne.

Vi er nød til at stille spørgsmålet: Hvad er der egt. galt i at ligge med mor og i at lege med genitalier? Hvorfor er incest forbudt og hvorfor er sex knyttet sammen med skam og skyld. Det med mor-forbud og far-kamp er der en rimelig grund til: Vi skal ud i verden, vi skal lære at kæmpe og elske og vi skal forbinde os med det fremmede. Vi skal ikke fastlåses i MOR eller FAR; Vi skal ville diversitet!!!

Det med sex/lege forbud forstår jeg ikke! Det er meningsløst?? Er skyld/skam uhensigtsmæssige pædagogiske instrumenter?? Jeg tror det!! Men selvfølgelig er det vigtigt at lære, at nogen lege er farligere end andre og at disse farer skal/kan undgås. Og selvfølgelig skal vi lære, at magtens, forfængelighedens og libidoens klør kradser – nogen gange dødeligt. Vi skal lære at grådighed, misundelse er destruktivt og jalousi falsk possetivitet; frygt er en vejviser; angst gør blind og slår ihjel.

Freud i "Oedipus kompleksets undergang" (1924)

I "Tre afhandlinger om seksualteori" (1st udgave 1905) taler Freud om seksuelle fejlvurderinger. En filosof må nok hævde, at med det sprogbrug begår Freud en logisk grundfejl idet han blander "bør" sammen med "er". Han beskriver objektivt seksuelle aktiviteter men undgår ikke en fordømmende/vurderende sprogbrug. Han taler om sundhed og sindsforstyrrelser. Han tillægger normalitet en højere værdi en anormalitet som om kvantitet har at gøre med kvalitet.

20 år senere forsøger Freud sig med en resumering af Oedipus komplekset med fokus på, at det går til grunde, opløses eller forsvinder/fortrænges. Hans kerne begreber.

Han har to forklaringer på dette.

1. Smertelige skuffelser - fordi pigen ikke får faren og drengen ikke moren - får børnene til at rette blikket ud mod "verden". (en ontogenetisk synsvinkel)
2. Dets forsvinden ligger i vort DNA; ligesom vi mister "mælketænder", mister vi "ødipuskomplekset". (En fylogenetisk synsvinkel).

Freud fikserer sit "blik" på penis/clitoris – antageligvis som babydrengen/pigen har gjort. På grund af de kulturelt definerede forbud og deraf følgende straffe mod denne interesse for genitalier, opstår kastrationsangsten

Angsten kan intensiveres fordi det på et tidspunkt går op for børnene at genitalier faktisk er forskellige. Men den kan også minimeres fordi børnene – kan og måske får lov til - at hente hjælp i nysgerighed. Herefter udvikles børnene gennem identitets +/- besættende forestillinger i den tid Freud kalder latens tiden, hvor de genitale fornøjelser minimeres.

Freud åbner I denne artikel op for et mere nuanceret syn på det kønsspecifikt kvindelige – vagina – men

accepterer ikke denne fysiske kendsgerning som en selvstændig psykisk konstituerende magtfaktor på line med penis. Han øjner det binære køn men ser ikke meget værdi i yin/yang eller conjunctio som Jung ellers viser os som individualiseringens eller analysens mål.

Freud: "Female sexuality" (1931)

I Oedipus kompleksets første fase hævder Freud, at barnet er positivt knyttet til det modsatte køn. Begge var oprindeligt knyttet tæt til moderen men derefter vender drengen sig først til faderen for derefter at "forlade" ham og vende hele sin opmærksomhed mod moren. Pigen fastholder sin opmærksomhed på moren. Freud konstaterer at udviklingen af den kvindelige seksualitet er kompliceret og langt fra afklaret. Han ser hendes opdagelse af sin vagina og sit fravær af en ordentlig stor penis som omdrejningspunktet for hendes udvikling herunder også både en svagere kønsaktivitet og et mindre udviklet overjeg.

Freud konstaterer at der ikke er en parallel udvikling i de to køn. Han sammenligner sin overraskelse over det feminine med opdagelsen af den minoiskmykenske tradition og dens betydning for forståelsen af græsk kultur. (forstår ikke !!! Freud uddyber ikke ????)

Freud: "Nye forelæsninger til indføring i psykoanalysen" (1931/Reitzel 1973))

I denne bogs 33. forelæsning fremlægger Freud sine antagelser om "Kvindeligheden". Helt ærligt indleder han med at fastslå dettes gådefuldhed og han slutter med at fastslå at fremstillingen er ufuldstændig og fragmentarisk og at hans fremstilling er begrænset til den kvindelige seksualfunktion.

Han afviser fortsat, at det er muligt at se kønnenes udvikling som analoge eller parallelle og slet ikke som "lige-værdige". Det er min opfattelse, at han derved belaster sin fremstilling med en skævhed, der belyser en tidsperiodes tendentielle og virkelighedsbegrænsende forståelse især af det mandlige, der udgrænses fra viden og færdighed i en række livsvigtige forhold. Måske er han også offer for en jødisk-kristen-muslimsk synds defineret kultur.

